

ОСОБЛИВОСТІ АКТУАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ «ДУША» В АНГЛОМОВНОМУ САКРАЛЬНОМУ ДИСКУРСІ ТА ЙОГО ВІДТВОРЕННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Сюткіна О.С.

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут»

Стаття присвячена встановленню особливостей актуалізації концепту «душа» в англійській та українській лінгвокультурах шляхом аналізу мовних засобів його репрезентації в англійському сакральному дискурсі та визначення специфіки їхнього перекладу українською мовою.

Ключові слова: концепт «душа», мовна реалізація, мовні засоби, сакральний дискурс, переклад, перекладацькі трансформації, лінгвокультурні ознаки.

Постановка проблеми. Сучасний стан лінгвістичних досліджень, виконуваних у межах антропоцентричної парадигми, орієнтований на вивчення жанрово-стилістичних, функціонально-прагматичних, комунікативно-когнітивних, лінгвокультурних та інших характеристик мовних одиниць, уживаних у різних типах дискурсу. При цьому, незалежно від аспекту наукових пошуків, особливу увагу дослідників спрямовано на виявлення закономірностей актуалізації універсальної одиниці когнітивного знання – концепту.

Аналіз досліджень і публікацій. Як відомо, формування когнітивної парадигми вивчення лінгвистичної розпочалося в західній науці ще в першій половині 70-х років ХХ ст. У сучасному мовознавстві у межах когнітивних досліджень розглядаються як теоретичні питання когнітивної лінгвістики, так і лінгвокультурні особливості репрезентації різних концептів. Так, зокрема, ряд дослідників (див., напр., праці І. Огієнка, А. Вежбицької, М.В. Піменової, В. Маслової, І. Голубовської та ін.) звертаються до вивчення специфіки формування та актуалізації концепту «душа» як елемента сакральної сфери людського буття, що відображає взаємодію ідеального та матеріального світів.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз наведених праць показав, що не вирішеним лишається питання пошуку шляхів коректної інтерпретації та перекладу концептів, актуалізованих у контексті іншомовної культури. Звідси й випливає необхідність дослідження лінгвокогнітивної специфіки репрезентації концепту «душа» як виразника національної ментальності в англомовному сакральному дискурсі та його українському перекладі.

Тому метою цієї статті є встановлення особливостей актуалізації концепту «душа» в англійській та українській лінгвокультурах шляхом аналізу мовних засобів його репрезентації в англійському сакральному дискурсі та визначення закономірностей їхнього перекладу на українську мову.

Матеріалом дослідження слугували англомовні фрагменти із релігійних і художніх текстів (The Holy Bible containing the Old and New Testaments, David Robert Palmer's translation, "The Picture of Dorian Gray" by Oscar Wilde, "A Christmas Carol a Ghost Story of Christmas" by Charles Dickens, "Pride and Prejudice" by Jane Austen) та їхні українські переклади.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що мова як елемент культури народу, занурюючись своїми витокami у міфологічний світ прадавнього світосприйняття, акумулює символіку певного етносу. При цьому саме в лексичних одиницях, згідно з

твердженням [4, с. 3], відображається культ одухотвореної природи як первісного релігійного світогляду.

Розгляд значення лексеми «душа», поданого в лексикографічних джерелах, показав, що в сучасній українській та англійській мовах вона характеризується полісемантичністю, яка, здебільшого, є спільною для обох досліджуваних мов. У словникових статтях лексеми «душа» відображено філософські, релігійні та народні уявлення про це поняття: 1) внутрішній психічний світ людини з її настроями, переживаннями й почуттями; 2) безсмертна нематеріальна основа в людині, що становить суть її життя, є джерелом психічних явищ і відрізняє її від тварин; 3) людина з прекрасними рисами характеру; 4) розм. про кількість осіб [6, с. 211]; сукупність рис, якостей певної особистості; основне, суть; «заглибина в нижній передній частині шиї» [7, с. 555-446].

Аналіз 201 прикладу вживання концепту «душа» на матеріалі сакральних текстів Нового і Старого Заповіту англійською мовою в перекладі Девіда Роберта Палмера та українського перекладу, виконаного Іваном Хоменко, дозволив виявити, що він актуалізується у сакральних текстах за допомогою двох лексем: *soul* (74 %) та *spirit* (26 %), українськими відповідниками яких є слова *душа* і *дух*. При цьому з'ясовано, що асоціативно-семантичне поле всіх складових концепту «душа» відображає в обох лінгвокультурах внутрішній світ людини. Ознаками, властивими усім словам, які формують концептуальну сферу *души*, є «благословення», «чистота», «ригуал», «християнство». Лексеми *души*, *духа* і *soul* та їхні похідні об'єднані значенням «наставництво» (напр., *духовний наставник*). В обох розглядуваних лінгвокультурах знаходимо також присутність спільної для *духа*, *души* та *soul* ознаки «пекла», а для слів *soul* і *душа* – «гріховності» (*damned soul* – *пропаца душа*). Для *духа* притаманною є й ознака «демонічності»: *викликати духів; evil spirits, the evil spirit* – *злий дух*. Щодо асоціативно-семантичного поля концепту «душа», то в сакральних текстах крім релігійних, він набуває й ритуальних характеристик, пов'язаних з ознаками «очищення», «спасіння» і «покаяння»: *духовне очищення, очистити свою душу*.

Таким чином, спираючись на окреслені вище складові змістового насичення концепту «душа», актуалізованого в релігійному дискурсі, нами було здійснено розгляд особливостей їхнього перекладу на українську мову. За результатами аналізу 201 текстових фрагментів Нового і Старого Заповіту було зареєстровано 44% випадків вираження концепту «душа» в українській мові за допомогою дослівного перекладу, наприклад:

And make me savory food, such as I love, and bring it to me, that I may eat. That my **soul** may bless you before I die [9].

Та й зготуй мені смачну страву, так, як я люблю, і принеси мені; нехай я з'їм, щоб за те благословила тебе моя **душа** перед смертю (27:4) [8].

Під час аналізу ілюстративного матеріалу було зафіксовано вилучення слова під час перекладу концепту «душа», що складає 30% від загальної кількості досліджених біблійних фрагментів, наприклад:

And if ye shall reject my statutes, and if your **soul** abhor my ordinances, so that ye will not do all my commandments, but break my covenant [9].

Коли зневажатимете мої установи й гордуватимете веліннями моїми, не здійснюючи всіх заповідей моїх та ламаючи союз мій...

У 15 % розглянутих текстів при перекладі концепту «душа» було застосовано граматичну заміну, що пов'язано, на нашу думку, з уникнення тавтології в мові перекладу. Деяку меншу частку серед використовуваних способів перекладу концепту «душа» у сакральних текстах становить синонімічний переклад (7%), уживання якого дозволяє більш образно передати цей концепт на мову перекладу, наприклад:

And it came to pass, when he had made an end of speaking to Saul, that the **soul** of Jonathan was knit with the soul of David, and Jonathan loved him as his own **soul** [9].

Коли Давид закінчив розмову з Саулом, серце Йонатана прихилилось до Давидового **серця**, і Йонатан полюбив його, як свою **душу** [8].

Цікавим фактом є й те, що найменш частотним при перекладі сакральних текстів був зареєстрований прийом модуляції (1%), приклад вживання якого подано нижче:

He says, "How is it then that David, by the **Spirit**, calls him Lord, saying... [9].

Він до них мовить: "Як же Давид у **надхненні** називає його Господа [8].

Украй рідке вживання у сакральних текстах цієї трансформації може бути пояснене тим, що текст Біблія вимагає точного перекладу, аби не викривити основний зміст Святого Писання. З цієї самої причини досить незначний відсоток (1%) припадає й на таку перекладацьку трансформацію, як генералізація.

Узагальнення кількісних показників частотності використання перекладацьких трансформацій при перекладі концепту «душа», актуалізованого в релігійних творах, подано на рис. 1.

Як видно з рис. 1, найтипівішими трансформаціями, які застосовуються при перекладі в сакральних текстах концепту «душа», є дослівний переклад та вилучення слова, тоді як модуляція, генералізація і перестановки використовуються значно рідше. Це пов'язане, з одного боку, з універсальним для англійської й української культур смисломістким насиченням представленого концептом «душа» семантичного поля, та, з іншого боку, з тим, що для перекладу релігійних текстів більш важливим є донесення до читача точного змісту Святого Писання, ніж його естетичне оформлення або відповідність контексту певної лінгвокультури.

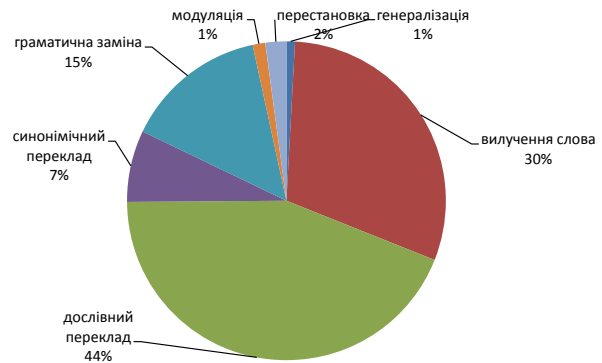

Рис. 1. Відсоткове співвідношення використання перекладацьких трансформацій при перекладі концепту «душа», актуалізованого в релігійних творах

Під час аналізу ілюстративного матеріалу ми також звертали увагу на особливості вживання мовних засобів репрезентації концепту «душа» в англійських сакральних текстах. Дані відсоткового співвідношення частоти використання певних мовних засобів на позначення концепту «душа» представлені на рис. 2.

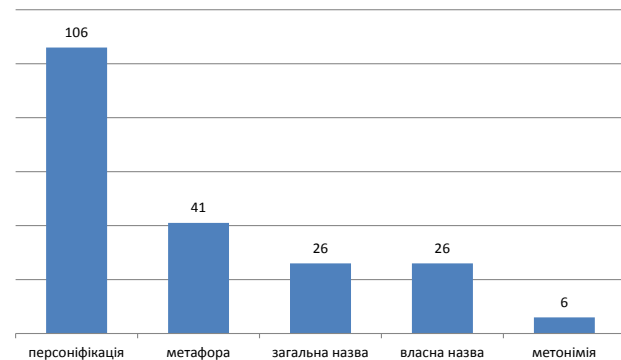

Рис. 2. Кількісне співвідношення мовних засобів репрезентації концепту «душа» в сакральних текстах

З поданої діаграми видно, що найхарактернішим засобом вираження в релігійному дискурсі концепту «душа», який було зафіксовано у 52% досліджуваних уривків, є персоніфікація, наприклад:

And Abram took Sarai his wife, and Lot his brother's son, and all their substance that they had gathered, and the **souls** that they had gotten in Haran; and they went forth to go into the land of Canaan; and into the land of Canaan they came [9].

Взяв Аврам Сарай, свою жінку, Лота, свого братанича, і все майно, що набули, і **людей**, що придбали в Харані, та й рушили в дорогу в Ханаан-край і прийшли в Ханаан-край [8].

Наступною за частотністю була зареєстрована метафора, типова для 44% досліджуваних текстів:

And his **soul** cleaved to Dinah the daughter of Jacob, and he loved the damsel, and spoke kindly to the damsel. Genesis [9].

І **серце** його прив'язалося до Діни, дочки Якова, і він покохав дівчину та й утішав її. Книга Буття [8].

Зазначимо також, що досить часто концепт «душа» репрезентується власними або загальними назвами (по 26%) та іноді метонімією (6%).

Узагальнення даних, отриманих під час аналізу перекладацьких трансформацій, дозволило нам також визначити частку збереження або втрати семантики концепту «душа» в процесі його перекладу з англійської мови на українську (див. рис. 3).

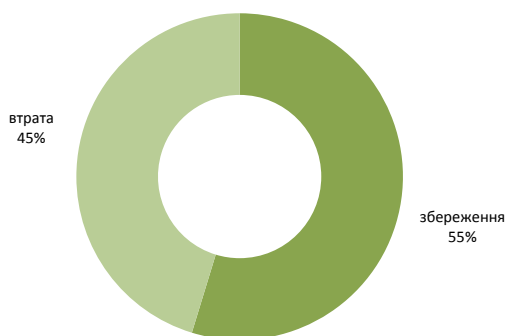

Рис. 3. Відсоткове представлення втрати або збереження семантики концепту «душа» при перекладі англійських релігійних текстів

З поданої діаграми видно, що у 45% проаналізованих уривків мала місце зміна семантики концепту «душа» під час його перекладу на українську мову, тоді, коли в більшості випадків (55%) семантика була збережена. Даний факт ще раз засвідчує те, що для перекладу сакральних текстів не є характерним відхилення від тексту оригіналу, врахо-

вуючи високий ступінь важливості актуалізованих у них етичних ідей.

Отже, більшість розглянутих вище мовних засобів при перекладі з англійської мови на українську зберігались у структурі концепту «душа». При цьому застосування прийому персоніфікації було збережено у 100% випадків їхнього вживання при перекладі на українську мову. Разом з тим під час виконання дослідження було виявлено, що мовними засобами, які найважче відтворити в мові перекладу, є метонімія та іноді метафора, що можна пояснити їхнім прямим зв'язком з концептуалізацією мовної картини світу певної народності.

Висновки. Таким чином, за результатами аналізу особливостей перекладу на українську мову концепту «душа», уживаному в англійському сакральному дискурсі, було встановлено, що більшість з них перекладаються дослівно (44%) при дещо меншій частці перекладу шляхом вилучення слова (30%). Незначна частка складових концепту «душа» перекладаються за допомогою граматичної заміни (15%) та синонімічного перекладу (7%). Уживання модуляції й генералізація не є типовим для перекладу сакральних текстів на українську мову. Уважаємо, що використання у переважній більшості випадків дослівного перекладу є цілком законним, оскільки концепт «душа» є універсальним лінгвокультурним феноменом, більшість значень семантично-асоціативного поля якого має відповідники і в англійській, і в українській лінгвокультурах.

Список літератури:

1. Аскольдов С. А. Концепт и слово / С. А. Аскольдов // Русская словесность: антология / Под ред. В. П. Нерознака. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1997. – 360 с.
2. Бабенко Л. Г. Лингвистический анализ художественного текста. Теория и практика: учебник: практикум / Л. Г. Бабенко, Ю. В. Казарин. – М.: Флинта: Наука, 2005. – 496 с.
3. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка. – Воронеж: Изд-во Воронежского гос. ун-та, 1996. – 104 с.
4. Джваршейшвили Р. Г. Психологическая проблема художественного перевода. / Р. Г. Джваршейшвили. – Тбилиси: «МЕЦНИЕРАБА», 1984. – 66 с.
5. Крупнов В. Н. В творческой лаборатории переводчика: очерки по профессиональному переводу. Второе издание. / В. Н. Крупнов. – М., 1917. – 234 с.
6. Лингвистический энциклопедический словарь / В.Н. Ярцева. – М.: Сов. энциклопедия, 1918. – 685 с.
7. Мюллер В.К. Большой современный англо-русский, русско-английский словарь / Под редакцией Васильевой Л. И. – М.: Издательство: Вече, 2010. – 1056 с.
8. Святе Письмо Старого та Нового заповіту / Пер. тексту о. Івана Хоменка, 3-го ЧСВВ. – Видавництво отців Василян «Місіонер», 2007. – 1122 с.
9. The Holy Bible containing the Old and New Testaments / David Robert Palmer's translation. – New Jersey, 2014. – 1382 p.

Сюткина О.С.

Национальный технический университет Украины
«Киевский политехнический институт»

ОСОБЕННОСТИ АКТУАЛИЗАЦИИ КОНЦЕПТА «ДУША» В АНГЛИЙСКОМ САКРАЛЬНОМ ДИСКУРСЕ И ЕГО РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ В УКРАИНСКОМ ПЕРЕВОДЕ

Аннотация

Статья посвящена установлению особенностей актуализации концепта «душа» в английской и украинской лингвокультурах путем анализа языковых средств его репрезентации в английском сакральном дискурсе и определения специфики их перевода на украинский язык.

Ключевые слова: концепт «душа», языковая реализация, языковые средства, сакральный дискурс, перевод, переводческие трансформации, лингвокультурные признаки.

Siutkina O.S.

National Technical University of Ukraine
«Kyiv Polytechnic Institute»**THE FEATURES OF THE CONCEPT «SOUL» ACTUALIZATION IN ENGLISH RELIGIOUS DISCOURSE AND ITS REPRESENTATION IN UKRAINIAN TRANSLATION****Summary**

The article outlines the features of the concept «soul» actualization in English and Ukrainian lingual cultures by analyzing linguistic means of its representation in the English religious discourse and defining the specificity of their translation into Ukrainian.

Keywords: concept «soul», linguistic realization, language means, religious discourse, translation, translation transformations, lingual and cultural peculiarities.

УДК 811.161.2'373.232(477.82-2)

**ПРИЗВИЩА ЖИТЕЛІВ МІСТА НОВОВОЛИНСЬКА,
ПОХІДНІ ВІД НАЗВ ПРОФЕСІЙ І РЕМЕСЕЛ**

Хвіщук О.В.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Систематизовано і проаналізовано нововолинські прізвища, мотивовані найменуваннями професій та ремесел. Зроблено лексико-семантичний і словотвірний аналіз виявлених антропонімів. З'ясовано, що такі прізвища максимально точно відтворюють побут, вірування, культуру і духовний світ українців.

Ключові слова: антропонімікон, прізвище, апелятив, словотвір, лексико-семантична група.

Постановка наукової проблеми. Для повноти інформації про сучасні українські прізвища, їх поширення та частотність, а також для розуміння історичних процесів формування, становлення і стабілізації українських прізвищевих назв треба мати повний інвентар цих антропонімів з усіх історико-етнографічних регіонів України та дані про кількість носіїв кожного прізвища. У зв'язку з цим серйозного вивчення в синхронії та діахронії потребує антропонімія Волинської області.

Аналіз останніх досліджень. На сьогодні добре вивчена регіональна антропонімія Закарпаття (П. П. Чучка), Бойківщини (Г. Є. Бучко), Опілля (Г. Д. Панчук), Гуцульщини (Б. Б. Близнюк), Буковини (Л. В. Кракалія), Лубенщини (Л. О. Кравченко), Нижньої Наддніпрянщини (І. І. Ільченко), верхньої Наддніпрянщини (І. Д. Фаріон) тощо. Прізвищеву систему Волині, зокрема м. Нововолинська, досліджено ще недостатньо, хоча такий матеріал здатний доповнити загальне уявлення про українську антропонімну систему.

Мета дослідження – зафіксувати сучасні прізвища жителів м. Нововолинська Волинської області, мотивовані апелятивами, що пов'язані з економічним життям країни, та зробити їх лексико-семантичний і структурно-словотвірний аналіз.

Виклад основного матеріалу. Виникнення значної частини прізвищ жителів м. Нововолинська пов'язане з постійним заняттям людини. Вони походять від прізвищ, що характеризували особу за професією, заняттям або специфікою діяльності. Ці лексеми дають багатий матеріал для дослідження економічного життя країни (промисловості, торгівлі, ремесел, сільського господарства тощо). У більшості випадків прізвища виникали безпосередньо від назви професії/першоносця, хоча нащадкам вони передавалися не лише в первісному вигляді, а й із різними суфіксами, частіше – патронімічними та суб'єктивної оцінки.

У цих онімах збереглися архаїчні, а часто і втрачені корені, вони містять важливу не лише для

лінгвіста, а й для етнологіста, історика інформацію про промисли, які давно відмерли. Українські прізвища як незмінні спадкові найменування, що остаточно сформувалися ще два століття тому, репрезентують специфічну лексику того періоду, яка відображає матеріальний, культурний, історичний досвід суспільного середовища, у якому вона зародилася і функціонує [5, с. 207]. Багато прізвищ цього типу – це словесні пам'ятки тим професіям і заняттям, які вже давно зникли, але залишили у своїх основах віддзеркалення широкої картини народного життя в той час, коли ці прізвища сформувалися [1, с. 108].

Такі прізвища мають високий ступінь історичної та етнографічної інформативності, вони відтворюють побут, вірування, культуру і духовний світ українців [2, с. 7]. Найявні сьогодні родові прізвища могли б служити джерелом для майже повної реконструкції картини життя в цей період [4, с. 34].

У межах лексико-семантичної групи нововолинських прізвищ, мотивованих апелятивами, що пов'язані з економічним життям країни, виокремлюємо видапелятивні антропооснови, що вказують на:

а) промисловість і ремесло: *Бердник* < *бердник* 'мастер, делающий берда' (Гр., I, 50); *Бляхар*, *Бляхарчук*, пор. *бляхар* 'майстер, який виготовляє різні бляшані вироби; робітник, що покриває бляхою дахи' (ВТССУМ, 57); *Боднарчук* < *Боднар* < *боднар* = *бондар*; *Бондар* < *бондар* 'майстер, який виготовляє бочки, бодні, дерев'яні відра' (Гр., I, 86); *Бондарчук* < *Бондар* < *бондар*; *Бондарець* < *Бондар* < *бондар*; *Боднарчук* < *Бондарець* < *Бондар* < *бондар*; *Будник* < *будник* 'робітник на поташному заводі' (Гр., I, 106); *Валняр* < *валняр* 'робітник, який випалює, гасить, возить вапно' (ВТССУМ, 75); *Винокур* < *винокур* 'той, хто виготовляв горілку і спирт, винник' (ВТССУМ, 103); *Винник* < *винник* 'винокур' (Гр., I, 173); *Вівчарчук* < *Вівчар* < *вівчар*; *Вавняр* < *вовняр*; *Гарбар* < *гарбар* 'кушнір, фахівець, що вичиняє хутро із шкури і шиє хутряні вироби' (НТСУМ, II, 435); *Гарбарчук* < *Гарбар* < *гарбар*; *Гарбарчук* <